
Љубодраг Димић

**МИРОСЛАВ ПЕРИШИЋ, „ВАЉЕВО, ГРАД
У СРБИЈИ КРАЈЕМ 19. ВЕКА”**

Историјски архив Ваљево, Ваљево, 1997, 369

Ретки међу српским и југословенским историчарима упуштали су се последњих деценија у истраживања историје града, градског живота, грађанства. Кад је то и чињено, аутори су теми прилазили стереотипно, неинвентивно, на традиционалан начин, најчешће сужавајући своја интересовања на политичку историју. Отуда је тема, којој је свој рад посветио мр Мирослав Перишић, једна од заборављених тема српске и југословенске историографије којој се историчари неминовно морају вратити. То је, међу првима, учинио и колега Перишић. Темељних историјских знања, широких читалачких интересовања, особене стручне културе и ерудиције, под утицајем нових погледа на историју (историја као тоталитет друштвених односа у прошлости) који су га у најмање једној деценији дугом периоду формирали и обликовали, мр Мирослав Перишић се спреман предао искушењу писања „нове историје” Вањева. Заобилаженој теми, коју му је „пријатељски наметнула” стара школа (у питању је тема магистарског рада брањеног на Филозофском факултету у Београду), аутор је приступио на нов, свеж, модеран начин, изабирајући приступ који може бити шокантан за све који „окоштало” мисле о прошлости а, опет, изазован и узбудљив за оне који су убеђења да модеран историчар мора упоредо неговати знања о прошлости и занимање за теоријско у историографији. упуштајући се у авантуру размишљања о историји и писања историје „на нов начин”, Перишић је, после више година стрпљивих истраживања, додирнуо „чврсто тло историје” (чине га бројни и разноврсни историјски извори – судски документи, етнолошки записи, сећања, путописи, преписке, статистике, дневничке белешке, друштвене хронике, штампа и периодика, црквене књиге, здравствени билтени, полицијске хронике, школски регистри, хартије школских и културних установа, извештаји школских инспектора, денунцијације и пријаве савесних грађана, књиге трговачких евиденција и задужења, реклама, извори политичких парти-

ја, наредбе и директиве државних органа, законска акта и друго) и „искорачио” на српским историчарима мало познато историографско тло. Тло „нове историје”, историје посвећене истраживањима свих аспеката човекове делатности у прошлости, ослоњене на нове историјске изворе, ново читање традиционалних историјских извора и литературе, разуђени историјски метод, особено приповедање о прошлости које подразумева сигурно стручно знање, јасни појмовни апарат, познавање емпирије и разумевање историје као вишег облика апстракције. Досегнути резултат је значајан искорак из осредњости литературе која се бави локалном историјом, одличан модел, сигуран темељ и поуздани путоказ за оне који о сличним темама тек планирају да пишу.

Савлађујући упоредо обимну емпирију као и знања из теорије, нормативизма, методологије, мр Мирослав Перишић је успоставио оригинални концептуални оквир теме и прецизно одредио предмет истраживања. Успешан спој теоријског знања, разумевања проблема и његове емпиричке елаборације има за резултат књигу од 369 страна. О истраживачким проблемима са којима се аутор са успехом суочио, речито говори композициони рељеф књиге који уз предговор („Град и грађанин – заборављене теме српске историографије”), увод („Лепа варош по положају”) и закључак („Град без функције”), чини четири велика поглавља насловљена „И варош и град”, „Време када су људи обликовали град (Успон града)”, „Време када је град формирао грађанина (Израстање грађанског живота)”, „Свакодневица”. У оквиру њих је део ужих питања изложен кроз 28 тематских разноликих целина, садржајно разноврсних али и сливених у јединствену а разуђену причу о животу у Ваљеву. Документарна заснованост анализа и закључака аутора је фасцинантна. Богата архивска грађа, обиље необјављених извора, критички претрес објављених извора и литературе прецизно се прожима и преплиће у јединствену причу која живот Ваљева и Ваљеваца осветљава са историјске, социјално-економске, етнологске, комуникационе, етничке, етичке, језичке, идеолошке, политичке, просветно-културне стране.

Тешко је набројати све о чему мр Мирослав Перишић пише. Своју причу о Ваљеву он отпочиње описом тла на коме град егзистира, његовим положајем и обзорјима (околне планине) до којих досежу погледи и на којима се завршава целокупно животно искуство већине Ваљеваца. Након тога значајну пажњу посвећује путу, категоријама становништва које се на њему срећу и од пута живе – путу којим се савлађује беспуће и просеца шума која све окружује, путу на коме свој отисак остављају годишња доба, ратови, трговина стоком, путу од кога се страхује, на коме вребају опасности, на који се креће раном зором, којим се жури, путује до првих смираја дана, на коме се застајкује и заноћује само по сигурним механама, путу који одређује основне животне функције града, којим се из града одлази за послом, добрим еспапом, школом или авантуром и у град враћа са вестима и новотаријама које мењају начин живота и мишљења. Из чињенице да Ваљево

представља раскрсницу споредних и лоших путева, путева који не воде никамо, који га комуникационо не повезују и не интегришу са осталим деловима Србије, аутор логично стиже до теме о економским потенцијалима на којима град израста и почива. У општим историјским оквирима српске државе са краја XIX века проговара се о занатству, трговини, пољопривреди, прате глобалне политичке, економске и друштвене промене које драматично мењају живот Ваљева, његову демографску структуру (вишесмерни покрети становништва из околине и удаљених српских земаља), етничке (исељавање муслиманског становништва) и социјалне односе (изражене социјалне разлике), посматра гашење старих и појава нових заната, рађање индустрије (пивара), региструје развијање робноновчаних односа и разумевање механизма тржишта.

Перишић Ваљево посматра као верску и национално хомогену средину (90% становништва потиче из динарске миграционе струје) у којој живи и несрпско становништво (Цинцари, Немци, Чеси, Цигани, Јевреји...). У питању је окружно средиште које у себи сажима бројне значајне функције – административну, просветну, културну, здравствену, судску, привредну, војну. Посебна пажња је посвећена установама које чине град. Основне школе, трошне и нездраве школске зграде које ћаци и учитељи покатак деле са кафецијама, трговцима или војницима, школска хигијена, перманентна штетња и беспарица, промена односа средине према школи која је у почетку сматрана установом у којој деца губе време а касније потребом која деци обезбеђује будућност, значај слова и бројева у животу младог ваљевског нараштаја; гимназија као просветно и интелектуално жариште – неке су од тема о којима пише Перишић и изванредан показатељ прилика у којима друштво живи и сналази се. Аутор проговара о православној цркви, националној, верској и културној улози коју она врши, традиционализму који баштини и исказује (обичаји, славе, празници), нескладу између привржености вери и одласку у цркву, верским осећајима које негује и подстиче. Суд, као најстарија установа у Ваљеву, судије, кривична дела (разбојништва, убиства, тровања, паљевине, повреде, крађе, јатаковање, увреде династије, преваре, изнуде, лажи, браколומства, крађа шуме, неморал), маргиналне групе (лопови, хајдуци, криминалци, преваранти) целом истраживању даје посебну димензију. Простор је дат и болници и апотеци, установама које су пресудно утицале да здравствено просвећивање; лекар и лек потискују старе навике, празноверице, предрасуде које је баштинила народна медицина.

Мр Мирослав Перишић показује сусрет оријенталног и модерног европског у архитектури и животу Ваљева. Он пише о улицама које просецају некадашње сокаке, слика промене у изградњи кућа (темељи, таванице, подови, куће на спрат), даје прве урбанистичке планове града, говори о појави тротоара и промени назива улица. Процес у коме електрика потискује уличне фењере и слика града који „плива у мору светлости” симбол су модернизације. Политички сукоби, цензуре,

манипулације, корупција, технике освањања власти, успостављање политичке културе нераздвојни су део живота у граду који је на размеђу од традиционалног ка модерном. У процесу модернизације значајно место, с правом, припало је просветној елити (просвети и учитељима), њиховом схватању дужности, пословима које обављају у школи и ван ње, материјалној несигурности и неизвесности у којој живе, сталном одрицању и оскудици, знању и енергији коју имају и која у много чему превазилази културне потребе средине у којој делују. Перишић пише о књизи и штампи као привилегији писмених, уочава значај писане речи, благовремене информације, знању које се стиче овладавањем вештине читања слова. Аутор пише о променама које захватају језик, богаћењу фонда речи код обичног грађанина, промени свести и менталитета која одатле произилази, феномену „распричаности града”. Посебно место дато је трговцима и занатлијама – онима који производе и продају, путују, стичу, слушају, ослушкују, обликују, обучавају, сазнају, наслућују „куда се креће будућност”, који су захтеви новог времена, потреба тржишта, укуси муштерија.

Аутор уочава загладаност Ваљеваца у Београд одакле стиже већина културних утицаја који мењају град и његове становнике. Он пише о позоришту, музичкој култури, развоју модерног спорта, фотографији као закаснелом очевицу. Њега привлачи живот одређен навикама и обичајима по којима људи бивају дочекивани, крштени, васпитавани, жењени и удавани, испраћани са овог света. У граду измореном историјом која му је у 19. веку доделила запажену државотворну улогу, Перишић пише о националним осећањима (сећање на традицију), социјалној и покретној мобилности, ритму живота у граду, његовим грађанима – трговцима, кафеџијама, берберима, пандурима, фењерџијама. Њега привлаче улице, тргови, грађевине, врева људи за пазарних дана када се у гужви мешају гласови, мириси и боје, када се чује вика грлатих трговаца и жамор и гласно ћућорење и ценкање сеоског света обученог у живописну ношњу околних села. Читалац, захваљујући напору колеге Перишића, осећа ритмове историје који пулсирају у граду, уочава процесе дугог трајања који на први поглед изгледају троми, непомици али који запљуснуту свакодневицом, брзим ритмом дневног живота, доживљавају брзе промене, промене које становништво покатакд и драматично доживљава. Преко плотова и тараба он, путем релевантних историјских извора, завирује у авлију и кућу обичног Ваљевца (40% породица нема деце), присуствује славама и празницима, кућним договорима, интимној страни живота. Он пише о људима са именом и презименом, занимањем, моралним назорима, приватношћу коју неуспешно настоје да сакрију од знатижељних погледа средине. Пише о колективној свести, њеним укусима, настојању да целој средини наметне образац живота, да учествује и одређује туђе животе, да буде судија свему што се не уклапа у опште колективне назоре, о одсуству осећаја за разумевање другачијег. Мр Мирослав Перишић пише о сударима колективног духа и индивидуалног осећаја,

конзервативизму и слободоумности, устаљености живота и авантуризму појединца, међуљудским односима, друштвеним навикама, људским слабостима, потребама, жељама и надама обичног човека. Пише о једном безвременом свету, свету који је дуго живео у вечној садашњости минулих векова, а онда је, пред очима аутора, у последњим деценијама XIX и првим годинама XX века доживео бурне, динамичне и драматичне промене. Пише о Ваљеву које више не постоји.

Племенитим истраживачким напором колеге Перишића Ваљево је добило важну историјску књигу која ће се читати и ван његове средине, књигу која ће неминовно бити узор другима како треба писати локалну историју. У питању је текст који ће старије житеље града подсетити на детињство и приче о „урбаној историји”, које су слушали удобно намештени у крило деда и баба а младе Ваљевце упознати са заборављеним догађајима, бившим љидима, градским породицама, улицама и радњама, некадашњим грађанским животом Ваљева...